

МАМЛАКАТИМИЗДАГИ БАПРО ЭТИЛГАН ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАНИ ТИПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Махсудов Шерзод Солижонович

Фарғона давлат университети тадқиқотчи

Мамлақатимиз ҳам иқтисодий ислохатларини амалга оширишда жаҳон тажрибаларидан фойдаланган ҳолда эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш бўйича бир қанча ишларни амалга оширди. Ҳозирги кунлар мамлақатимизда 22 эркин иқтисодий зоналар мавжуд бўлиб, асосан саноат, фармацевтика, қишлоқ хўжалиги, туризм соҳаларига ихтисослашган. Мамлақатимизда ташкил этилган эркин иқтисодий зоналар миллий иқтисодиётимизни ривожлантиришда муҳим ўрин тутиб келмоқда.

Жаҳон амалиётида иқтисодий ихтисослашув қараб, ЭИЗларни фуйидаги турларин топиш мумкин:

а) эркин савдо зонаси - бу миллий божхона ҳудуди чегараларидан ташқарига чиқарилган ихчам ҳудудий тузилмалар.

Бунга эркин божхона зоналари, эркин портлар, транзит зоналари киради. Бу эрда импорт қилинадиган товарларни сақлаш ва сотиш бозори шароитларига мослаштириш бўйича операциялар амалга оширилади: кадоқлаш, этикеткалаш, сифат назорати ва энг оддий такомиллаштириш. Ушбу турдаги зоналарнинг афзаллиги шундаки, улар озгина бошланғич инвестицияларни талаб қилади ва тез қопланиши билан ажралиб туради. Қоида тариқасида, улар мамлакат иқтисодиётига чуқур интеграциялашган.

б) Асосан саноат ва ишлаб чиқариш мақсадларидаги зоналар - бу саноат корхоналари маълум фискал ва молиявий имтиёзлардан фойдаланган ҳолда экспорт ёки импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган махсус божхона режимига эга ҳудуд. Ушбу тур марказий ҳисобланади. Мавжуд савдо бозорлари асосида ушбу зоналар гуруҳи импорт ва импорт ўрнини босувчи, ички бозорга йўналтирилган; экспорт-импорт ўрнини босувчи, аралаш маркетинг йўналиши; ташқи бозорга экспортга йўналтирилган.

Соф импорт ўрнини босувчи зоналар деярли топилмайди, гарчи қонунчилик базаси мавжуд бўлса-да. Юқоридаги икки турнинг туташган жойида савдо-ишлаб чиқариш зоналари мавжуд - бу эркин савдо зоналари ва импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқариш зоналари режимларининг комбинациясидан

фойдаланиш натижасидир. Қўшма Штатларда улар "ташқи савдо зоналари" шаклида кенг қўлланилади.

в) ягона фискал ва молиявий имтиёзлар тизимидан фойдаланган ҳолда миллий ёки хорижий тадқиқот, конструкторлик ва илмий-ишлаб чиқариш фирмалари жамланган технология ва инновация зоналари. Иккинчи тур билан туташган жойда илмий ва саноат зоналари жойлашган.

Бундан ташқари, ЭИЗларга - хизмат кўрсатиш зоналари билан аралашган инновацион марказлар киради.

д) комплекс зоналар маъмурий ҳудудий тузилмалар ҳудудида алоҳида, умумий хўжалик фаолиятига нисбатан имтиёзли, имтиёзли режимни жорий этиш орқали шакллантирилади. Кўпинча уларга саноатлашган мамлакатлар томонидан депрессив ҳудудларда яратилган эркин тадбиркорлик зоналари, махсус иқтисодий зоналар, алоҳида режимли ҳудудлар, эркин иқтисодий зоналар (ЭИЗ) киради.

Ўзбекистон фаолият юритаётган эркин иқтисодий зоналарни ҳозирги даврга қўйидаги гуруҳлари. Жадвал-1¹

Тури	Номи
Саноатга ихтисослашган ЭИЗ	Навоий ЭИЗ, Ангрен ЭИЗ, Жиззах ЭИЗ, Ургут ЭИЗ, Гиждувон ЭИЗ, Қўқон ЭИЗ, Ҳозарасп ЭИЗ, Нукус ЭИЗ, Сирдарё ЭИЗ, Чироқчи ЭИЗ, Наманган ЭИЗ, Термиз ЭИЗ
Фармацевтик ЭИЗ	Зомин ФАРМ-ЭИЗ, Бўстонлик ЭИЗ, Сирдарё ФАРМ-ЭИЗ, Косонсой ФАРМ-ЭИЗ, Андижон ФАРМ-ЭИЗ, Паркент ФАРМ-ЭИЗ.
Туристтик ЭИЗ	Чорвок туристик-рекреацион ЭИЗ, Зомин туристик-рекреацион ЭИЗ
Қишлоқ хўжалик ЭИЗ	Бухоро-АГРО ЭИЗ, Қорақалпоқ-АГРО ЭИЗ

Ўзбекистонда 22 та фаолият юритаётган эркин иқтисодий зоналар бўлиб, шундан Саноатга ихтисослашгани 12 тага, фармацевтика ихтисослашган 6 та ЭИЗга, Туристтик-рекреацион ихтисослашган 2та ЭИЗ га ихтисослашган,

¹ Тадқиқот натижаларида муаллиф томонидан тайёрланди

кишлоқ хўжалигига ихтисослашган 2 та бўлиб, уларга китирилаётган маҳаллий ва хорижий инвестициялар йўналишларга киритилади.

Ўзбекистонда мавжуд ЭИЗнинг типологик хусусиятлари 2-жадвал²

Эркин иқтисодий зоналар турлари	Типологик хусусиятлар						Имтиёзлар тизими
	Мақсад	ЭИЗнинг асосий объеклари	Иқтисодиётга интеграциялашув даражаси		ЭИЗнинг sanoat хусусияти		
			экстриверт	интраверт	Ихтисослашуви	Кўп тармоқли	
Саноат эркин иқтисодий зоналар	Экспорт ва ички бозор учун чуқур саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш	Ер	Экспорт учун чуқур саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришга бевосита инвестициялар жалб қилиш	Импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришларни яратишга инвестициялар	Ишлаб чиқариш ихтисослашуви	Ҳар қандай ишлаб чиқариш саноати	Солиқ Молиявий Маъмурий Божхона банк (қелишув бўйича)
Фармацевтик эркин иқтисодий зоналар	Маҳаллийлаштириш, импорт ўрнини босувчи товарлар ишлаб чиқариш	Ер учаскалари, жаоаг марказлари ва бинолар	Ишлаб чиқариш учун замонавий техника технологиялар жалб этиш	Рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш	юкори кўшилган қийматли замонавий фармацевтика маҳсулотлари	Кўп тармоқли фармацевтика воситаларини ишлаб чиқариш	Солиқ Молиявий Маъмурий Банк
Туристлик эркин иқтисодий зоналар	Туризм, курорт сектори ва унга алоқадор тармоқларни ривожлантириш	Ер, тарихий ёдгорликлар,	Ҳалокато ислом туризминини ривожлантириш	Ислом туризми, Замонавий туристик-рекреацион ёки курорт мажмуасини шакллантириш	Ислом туризми, курорт-санароияларини ривожлантириш		Солиқ Молиявий Маъмурий (қелишув бўйича)
Қишлоқ хўжалиги эркин иқтисодий зонаси	Мамлакатимизда етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини энг янги технологиялар асосида етиштириш	Ер	Жаҳон бозори талабига асосан экспортбоп маҳсулотлар етиштириш	Қишлоқ хўжалигида замонавий интенсив усулда маҳсулотлар етиштириш	Табий шароитдан келиб чиққан ҳолда ихтисослашиш	Географик жойлашувга қараб, маҳсулотларни экспортга йўналиштириш	Солиқ Молиявий Маъмурий Банк

“Эркин иқтисодий зоналар” ҳудудлар масаласи амалий жихатдан муҳим аҳамиятга ҳам эга. Шу муносабат билан биз Ўзбекистон Республикаси мавжуд ЭИЗ турларининг типологик хусусиятларини аниқлашга ҳаракат қилдик.

² Тадқиқотлар натижаларида муаллиф томонидан тайёрланди

2-жадвалда аниқланган эркин иқтисодий иқтисодий ҳудудларнинг хусусиятлари қандай намоён бўлиши кўрсатилган. ЭИЗларни таснифлашнинг танланган мезонлари ва шу асосда типик шакллар синфлари ва уларнинг комбинацияларини белгилаш нафақат зонани ташкил этишнинг у ёки бу шаклини танлашни асослаш имконини беради, балки ўзгарувчан ташқи шароитларга асосланади ва ички фаолият шартларини, алоҳида иқтисодий режимга эга ҳудудларнинг янги ташкилий шаклларини ишлаб чиқиш.

Жадвалда ЭИЗларнинг турлар бўйича Эркин саноат зоналари, Фармацевтик эркин иқтисодий зоналар, Туристик эркин иқтисодий зоналар, Қишлоқ хўжалиги эркин иқтисодий зоналарга бўлинган.

ЭИЗ ларни типологик хусусиятига қараб:

Эркин саноат зоналари: саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва уни экспортга йўналтириш, саноат маҳсулотларига бўлган ички бозордаги талабни қонидириш, Экспорт учун чуқур саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришга бевосита инвестициялар жалб этиш, Импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришларни яратишга инвестиция киритиш, Ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш, Кўп тармоқли ишлаб чиқаришни ташкил этиш, фаолият юритиш жараёнида солиқ, молиявий, маъмурий, божхона ва банк имтиёзларни кенг жорий қилиш.

Фармацевтик эркин иқтисодий зоналар: Махаллийлаштириш, импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқариш, Ишлаб чиқариш учун замонавий техника-технологиялар жалб этиш, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, Юқори кўшилган қийматли замонавий фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқариш, Ҳар қандай фармацевтика воситаларини ишлаб чиқариш, Солиқ, молиявий, маъмурий ва банк имтиёзларни жорий этиш.

Туристик эркин иқтисодий зоналар: Туризм. Дам олиш сихатгоҳларива унда алоқадор тармоқларни такшил этиш ва ривожлантиш, Ҳалқаро ислом туризмни ривожлантиш, Замонавий туристик саломатлик марказларини ташкил этиш, тарихий шаклланишидан келиб чиққан холда саёҳликни ривожлантириш, Маъмурий, солиқ ва банк имтиёзларини бериш.

Қишлоқ хўжалиги эркин иқтисодий зоналар: Мамлакатимиз табиий шароитлари ва аҳолисининг ишлаб чиқариш имкониятларидан келиб чиққан

холда мамлақтимизда етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларни энг янги технологиялар асосида, жаҳон бозори талабига асосан экспортбоп маҳсулотлар етиштириш, қишлоқ хўжалигида интенсив усулда маҳсулотлар етиштириш, табиий шароитларни инобатга холда ихтисослашиш, географик жойлашувига қараб маҳсулотларни экспортга йўналтириш, солқи, маъмурий ва молиявий имтиёзлар бериш.

Эркин иқтисодий зоналарнинг ҳар бир тури учун ташкил этишда асосий мақсад ва функциялар, ривожланиш вазифалари аниқ белгиланиши керак. Шундагина устувор йўналишларни янада аниқлаб олиш, уни ривожлантириш дастурини ишлаб чиқиш, асослаш, қабул қилиш ва шунга мос равишда муайян имтиёзлар, иш режимлари, тадбирлар ва бизнес лойиҳаларни молиялаштиришни таъминлаш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Махсудов, Ш. С. (2022). Эркин иқтисодий зоналарнинг мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришдаги ўрни. *Scientific progress*, 3(4), 159-166.
2. Махсудов, Ш. С. (2022). Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналарни ривожлантиришнинг самарали йўналишлари.
3. Махсудов, Ш. С. (2022). Развитие свободных экономических зон в условиях трансформации рыночных отношений. *Бюллетень науки и практики*, 8(5), 450-456.
4. Махсудов, Ш. С. (2022). ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ ОРГАНЛАРИНИНГ ЎРНИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(9), 370-375.
5. Solijonovich, M. S. (2022). The role of government bodies in the development of free economic zones. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(09), 132-137.
6. Махсудов, Ш. С. (2022). ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШИ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 993-995.
7. Solijonovich, M. S. (2022). THE ROLE OF ENGINEERING AND COMMUNICATION INFRASTRUCTURE IN THE ORGANIZATION AND

DEVELOPMENT OF THE FREE ECONOMIC ZONE. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 97-102.

8. Solijonovich, M. S. (2023). THE INFLUENCE OF MACRO ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF FREE ECONOMIC ZONES. *International Journal of Studies in Business Management, Economics and Strategies*, 2(4), 21-26.

9. Burkhonovich, M. R., Solijonovich, M. S., & Muhridin, A. (2022). DIRECTION FOR DETERMINING AND IMPROVING THE LEVEL OF LABOR PRODUCTIVITY. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(09), 103-108.

10. Максудов Шерзод Солижонов (2023). ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРДАГИ КОРХОНАЛАРНИНГ ФАОЛИЯТИГА ИННОВАЦИОН МУЎИТНИНГ ТАЪСИРИ. *Research Focus*, 2 (1), 516-522.

11. Maxsudov Sherzod Solijonovich. (2023). THE INFLUENCE OF MACRO ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF FREE ECONOMIC ZONES. *International Journal of Studies in Business Management, Economics and Strategies*, 2(4), 21–26. Retrieved from <https://scholarsdigest.org/index.php/bmes/article/view/96>

12. Sh, KG (2020). O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirishning nazariy va iqtisodiy shart-sharoitlari. *EPRA Xalqaro tadqiqot va ishlanmalar jurnali (IJRD)* , 234-240.

13. Хонкелдиева, К. (2020). Актуальные вопросы повышения экономического потенциала текстильной промышленности. In *Наука сегодня: фундаментальные и прикладные исследования* (pp. 13-15).

14. Ханкелдиева Гузал Шеровна (2017). Перспективы развития электроэнергетической отрасли республики Узбекистан в условиях модернизации экономических отношений. *Бюллетень науки и практики*, (12 (25)), 293-299.

15. Хамракулов, И. Б. (2022). Кичик саноат зоналарини ривожлантиришнинг моҳияти ва ўзига хос хусусиятлари. *Scientific progress*, 3(1), 328-334.

16. Makhsudova, G. (2022). SHAELLING ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS AND CULTURE IN SCHOOLCHILDREN. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(06), 66-73.
17. Mukhammadjonovna, M. G. (2023). Formation of Ecological Consciousness in Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 16, 1-3.

